

Originalni naučni rad

Upotreba psihoaktivnih supstanci u adolescenciji

Daniela Telebak¹, Sanja Sibinčić², Nenad V. Babić³,
Nenad Lučić⁴

¹Fond zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

²Zdravstvena ustanova „Medico – S“, Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

³Medicinski fakultet Banja Luka, Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

⁴Klinika za ginekologiju i akušerstvo, Banja Luka, Univerzitetski klinički centar Republike Srpske, Bosna i Hercegovina

Kratak sadržaj

Uvod. Period adolescencije se smatra fazom najvećeg rizika za započinjanje upotrebe psihoaktivnih sredstava – cigareta, alkohola i narkotika. Veliki broj dosadašnjih istraživanja ukazuje na stalni porast upotrebe ovih supstanci u populaciji adolescenata.

Metode. Istraživanje je dizajnirano kao studija presjeka kojom je obuhvaćeno 2635 adolescenata srednjoškolske dobi iz osam regiona Republike Srpske. Podaci o navikama adolescenata prikupljeni su putem anonimne ankete. Za utvrđivanje statističke značajnosti razlika, korišćen je χ^2 test i neparametarski Fischer-ov test.

Rezultati. Pol i mjesto stalnog boravka su povezani sa upotrebom alkohola i droga. Alkohol pije statistički značajno veći procenat mladića (74%) nego djevojaka (55%; $p < 0,01$), a značajno je veći i procenat mladića (7%) koji koriste narkotike od procenta djevojaka (2%; $p < 0,01$). Mladi iz gradske sredine u većem procentu konzumiraju alkohol (64%) i koriste narkotike (5%) od mladih iz seoske sredine među kojima 58% pije alkohol ($p < 0,01$), a 3% koristi narkotike ($p < 0,05$). Uzrast je povezan sa upotrebom sve tri vrste psihoaktivnih sredstava. Stariji adolescenti su u odnosu na mlađe skloniji upotrebi cigareta (27% vs. 18%; $p < 0,01$) i alkohola (68% vs. 62%; $p > 0,05$), dok su mlađi adolescenti u neznatno većem procentu iskazali sklonost ka upotrebi droga u odnosu na starije (4% vs. 3%; $p > 0,05$).

Zaključak. Dobijeni podaci pokazuju povezanost ispitivanih socio-demografskih varijabli sa upotrebom psihoaktivnih sredstava u adolescenciji.

Ključne riječi: adolescencija, cigarete, alkohol, psihoaktivne supstance

Adresa autora:
Dr Daniela Telebak, Mr sc. med.
Zdrave Korde 8
78 000 Banja Luka
daniela.telebak@gmail.com

Uvod

Period adolescencije smatra se fazom najvećeg rizika za započinjanje upotrebe psihoaktivnih sredstava – cigareta, alkohola i narkotika. Veliki broj dosadašnjih istraživanja ukazuje na stalni porast upotrebe ovih supstanci u populaciji adolescenata [1]. Njihova ponavljana upotreba remeti normalno bio-psiho-socijalno sazrijevanje mlade ličnosti, a često dovodi do hroničnih, nekad i trajnih somatskih, neuroloških i psihijatrijskih poremećaja [2]. Faktori koji najčešće dovode do zloupotrebe psihoaktivnih supstanci su: porodični faktori, karakteristike društva, vršnjačka grupa, socijalni status, psihološki profil, školski sistem i mnogi drugi [3].

Istraživanja pokazuju da je broj umrlih od štetnih efekata duvana u 20. vijeku u razvijenim zemljama iznosio oko 100 miliona. Ukoliko se ovakva tendencija upotrebe duvanskih proizvoda nastavi pretpostavlja se da će broj smrtnih slučajeva porasti na milijardu tokom 21. vijeka, uglavnom u zemljama sa niskim i srednje razvijenim standardom [4].

Prema izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije ukupna potrošnja alkohola po glavi stanovnika u Evropskoj uniji kod starijih od 15 godina iznosi 10,9 litara godišnje, dok je ova potrošnja u Bosni i Hercegovini u periodu od 2008. do 2010. godine nešto niža i iznosi 7,1 litar [5].

Procjenjuje se da je u svijetu 2012. godine od 162 do 324 miliona ljudi u dobi od 15 do 64 godine koristilo nedopuštene droge, uglavnom kanabis, opioide, kokain ili amfetamin. To odgovara broju od 3,5 do 7% svjetskog stanovništva [6].

Cilj istraživanja bio je da se utvrde odnosi socio-demografskih činilaca – pola, mjesta stalnog boravka i uzrasta, sa upotrebom tri vrste psihoaktivnih sredstava – cigareta, alkohola i droga kod adolescenata.

Metode rada

Istraživanje je sprovedeno tokom 2009. i 2012. godine. Anketirano je 2635 adolescenata srednjoškolske dobi prosječne starosti 17,04 godine

(SD 1,21) na prostoru Republike Srpske. Ovaj uzorak je bio dovoljan da se rezultati istraživanja mogu uopštiti na cijelu populaciju adolescenata u granicama 5% tačnosti. Istraživanje je dizajnirano kao studija presjeka, anketirani adolescenti su odabrani metodom slučajnog izbora. Podaci su prikupljeni putem anonimne ankete pripremljene za ovu studiju, koju su adolescenti popunjavali samostalno u prisustvu obučanih anketara koji su bili na raspolaganju u slučaju poteškoća u razumijevanju pitanja. Analiza rezultata istraživanja realizovana je analizom učestalosti korišćenja psihoaktivnih sredstava u odnosu na mjesto stalnog boravka, pol i uzrast. Adolescenti su prema uzrastu podijeljeni u dvije grupe: mlađu (do 18 godina) i stariju (sa 19 i više godina).

Istraživanje je dobilo saglasnost Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske i Etičkog dobara Medicinskog fakulteta u Banjoj Luci.

Za analizu dobijenih rezultata korišćene su metode deskriptivne statistike, a statistička značajnost razlika utvrđena je χ^2 testom i neparametarskim Fischer-ovim testom.

Rezultati

Na sva tri pitanja odgovorila je većina ispitanika, a na pojedina pitanja nije odgovorilo samo 0,13 do 2,06% ispitanika. Na pitanje da li puše, distribucija odgovora prema mjestu stalnog boravka ispitanika pokazuje da mladi i iz seoske i iz gradske sredine u gotovo jednakoj mjeri konzumiraju cigarete. Neznatno veći procenat mladića (20%) nego djevojaka (19%) puši. Visoka statistički značajna razlika utvrđena je u odgovorima na ovo pitanje u odnosu na uzrast ispitanika ($p < 0,01$). Znatno više adolescenata sa 19 i više godina (27%) puši u odnosu na mlađe (18%). Od ukupnog broja anketiranih adolescenata 20% odgovorilo je da puši, i to manje od deset cigareta dnevno 11%, 10 do 20 cigareta dnevno 6% i 3% ispitanika više od 20 cigareta dnevno (Tabela 1).

Ispitivanje distribucije odgovora o korišćenju alkohola prema mjestu stalnog boravka ispitanika pokazuje da mladi iz gradske sredine u većem procentu konzumiraju alkohol (64%)

od mladih iz seoske sredine (58%; $p < 0,01$). Takođe, veći procenat mladića (74%) nego djevojaka (55%) pije alkohol ($p < 0,01$). Nešto veći procenat starijih adolescenata (68%) pije alkohol u odnosu na mlađe (62%) ali razlika nije statistički značajna. Od ukupnog broja anketiranih adolescenata 63% je odgovorilo da pije alkohol, i to povremeno 54%, a redovno 9% (Tabela 2).

Analiza odgovora ispitanika na pitanje da li koriste narkotike pokazuje da mladi iz gradske sredine u većem procentu (5%) koriste

narkotike od mladih iz seoske sredine (3%; $p < 0,05$). Procenat mladića (7%) koji koriste narkotike je veći od procenta djevojaka (2%; $p < 0,01$). Testiranje hipoteze o postojanju razlika u odgovorima na ovo pitanje u odnosu na uzrast ispitanika nije pokazalo statistički značajne razlike. Nešto više mlađih adolescenata (4%) koristi narkotike od onih starijih (3%). Naše istraživanje je pokazalo da je narkotike koristilo 4% anketiranih adolescenata (Tabela 3). Od ukupnog broja mladih koji su koristili narkotike, njih 14% su redovni kon-

Tabela 1. Odgovori ispitanika na pitanje da li puše u zavisnosti od mjesta stalnog boravka, pola i uzrasta

		Broj odgovora	Procenat odgovora			p	
			Ne	Da <10 cigareta	Da 10-20 cigareta		Da >20 cigareta
Mjesto boravka	Selo	732	80,60	10,66	5,19	2,46	> 0,05
	Grad	1898	79,66	10,59	6,27	2,90	
Pol	Muški	1115	78,57	8,88	7,53	3,59	> 0,05
	Ženski	1520	80,79	11,91	4,87	2,24	
Uzrast, godine	<19	2339	80,76	9,92	5,77	2,78	< 0,01
	≥19	296	72,64	16,22	7,77	3,04	

Tabela 2. Odgovor ispitanika na pitanje da li piju alkohol u zavisnosti od njihovog mjesta boravka, pola i uzrasta

		Broj odgovora	Procenat odgovora			p
			Ne	Da povremeno	Da redovno	
Mjesto boravka	Selo	732	40,98	50,41	7,51	< 0,01
	Grad	1898	34,93	54,95	9,54	
Pol	Muški	1115	24,84	57,67	15,96	< 0,01
	Ženski	1520	45,33	50,66	3,88	
Uzrast, godine	<19	2339	37,28	52,97	8,98	> 0,05
	≥19	296	31,76	58,78	9,12	

Tabela 3. Distribucija odgovora ispitanika na pitanje da li koriste narkotike prema mjestu njihovog boravka, polu i uzrastu

		Broj odgovora	Procenat odgovora			p
			Ne	Da povremeno	Da redovno	
Mjesto boravka	Selo	732	95,63	2,05	0,55	< 0,05
	Grad	1898	94,31	4,32	0,42	
Pol	Muški	1115	90,85	6,01	1,08	< 0,01
	Ženski	1520	97,37	2,11	0,00	
Uzrast, godine	<19	2339	94,40	3,81	0,51	> 0,05
	≥19	296	96,28	3,38	0,00	

zumenti. Najčešće korišćen narkotik među anketiranim adolescentima je marihuana. Od ukupnog broja adolescenata koji su se izjasnili da narkotike koriste povremeno, najveći procenat (47%) je uzimao marihuanu, 5% tablete, 4% spid, 3% kokain i ekstazi i 2% heroin.

Diskusija

Prema našem istraživanju može se izvesti zaključak da upotreba psihoaktivnih sredstava raste sa uzrastom, što odgovara nalazima dosadašnjih studija. Anketirani adolescenti mlađi od 19 godina u našem istraživanju u manjem procentu (28%) koriste psihoaktivna sredstva od starijih adolescenata (33%). Rezultati takođe pokazuju da je svaki drugi ispitanik adolescent do svoje 18. godine konzumirao alkohol, svaki peti je probao cigarete, dok je oko 4% mladih do 18 godina probalo neki od narkotika.

Nedavno sprovedena studija u Srbiji o učestalosti upotrebe tri vrste psihoaktivnih sredstava – cigareta, alkohola i ilegalnih psihoaktivnih supstanci (marihuana, ekstazi, sredstva koja se inhaliraju, amfetamini i sedativi – bez ljekarskog recepta, LSD i drugi halucinogeni, krek, kokain, heroin, itd) pokazala je da su ovi rizični obrasci ponašanja izuzetno rasprostranjeni među adolescentima u našem društvu [7].

U Evropi se od 1995. godine sprovodi velika studija pod nazivom Evropsko istraživanje o pušenju, alkoholu i drogama među učenicima, ili skraćeno ESPAD [8]. Opšti cilj istraživanja jeste proučavanje upotrebe ovih supstanci kod adolescenata u Evropi. Prvo istraživanje, iz 1995. godine, obuhvatilo je 26 evropskih zemalja, dok je 2011. godine ovom studijom obuhvaćeno 37 država Evrope. Istraživanje iz 2011. godine obuhvatilo je oko 100.000 učenika prosečne starosti 15,8 godina [8]. ESPAD istraživanjem iz 2011. godine došlo se do podatka da 54% učenika puši, što je znatno više od podatka dobijenog našim istraživanjem (20%). Ispod ovog prosjeka iz zemalja našeg okruženja bile su: Crna Gora, Srbija i Makedonija, dok su veći procenat od prosjeka imale Federaci-

ja Bosne i Hercegovine, Hrvatska i Slovenija. Najveća odstupanja od prosjeka imale su Latvija sa 78% (mladići 79% i djevojke 78%) i Jermenija¹ sa 24% (mladići 47% i djevojke 8%). U većini zemalja koje su učestvovala u ovom istraživanju mladići su procentualno više pušili od djevojaka (Republika Srpska 42% mladića i 35% djevojaka; Federacija Bosna i Hercegovina 69% mladića i 59% djevojaka; Srbija 41% mladića i 40% djevojaka; Crna Gora 35% mladića i 29% djevojaka; Makedonija¹ 47% mladića i 39% djevojaka), dok je u Hrvatskoj taj omjer bio u korist djevojaka koje su pušile u nešto većem procentu (71%) u odnosu na mladiće (69%), i u Sloveniji 58% mladića i 61% djevojaka [8]. Zabrinjava podatak da je čak 7% anketiranih adolescenata 2011. godine iz svih zemalja obuhvaćenih ESPAD istraživanjem počelo da puši prije 13. godine života. Taj procenat prosječno je iznosio 11% u Hrvatskoj, 4% u Makedoniji¹, 2% u Srbiji i Crnoj Gori, 3% u Federaciji Bosne i Hercegovine¹ i Republici Srpskoj i 5% u Sloveniji [8]. Američko istraživanje o rizičnim ponašanjima mladih došlo je do podatka da 32% mladih konzumira duvan, i to 34% mladića i 31% djevojaka, s tim da je 7% njih počelo da puši prije 13. godine života (8% mladića i 5% djevojaka) [9]. U Indiji je procenat mladih koji koriste duvan znatno niži i iznosi svega 7% [10].

ESPAD istraživanje pokazuje da je procenat adolescenata koji je konzumirali alkohol bar jednom u životu prosječno iznosio 88%, a kretao se od 85% u 2011. godini do 90% u 2003. godini. Iznad prosjeka su bile Hrvatska, Slovenija i Republika Srpska, mada je u našem istraživanju pokazan niži procenat. Ispod prosječnog korišćenja alkohola utvrđenog u ESPAD studiji bile se Federacija Bosne i Hercegovine, Crna Gora i Makedonija. Srbija se nije razlikovala od prosjeka – 88%. Prosjek konzumiranja alkohola je procentualno neznatno veći kod mladića (89%) nego kod djevojaka (87%). Našim istraživanjem je potvrđeno da su ispitanici muškog pola nešto skloniji upotrebi alkohola – čak 74% anketiranih mladića koristi alkohol, a od toga njih 22% to čini redovno. Oko 55% djevojaka je izjavilo da uzima alkohol, a 7% njih su redovni konzumenti. Znatno

¹Podatak za 2007. godinu

ispod ovih prosjeka su Makedonija, Crna Gora i Fedracija Bosne i Hercegovine [8]. Istraživanja upotrebe alkohola među adolescenatima u Americi pokazalo je da je alkohol konzumiralo 63% mladih (65% djevojaka i 61% mladića), a čak 17% njih su probali alkohol prije 13. godine (mladići 20%, djevojke 15%) [9]. Upotreba alkohola među indijskim adolescentima je 3% [10], a rezultati istraživanja u Iranu pokazali su da 15% mladih ima neko iskustvo s alkoholom, s tim da je procenat znatno veći kod mladića (22%) u odnosu na djevojke (8%) [11]. Razlozi učestalije upotrebe alkohola među mladićima mogu se, bar jednim dijelom, objasniti specifičnostima kulture, koja upotrebu alkohola smatra prihvatljivijom kada je riječ o pripadnicima muškog pola. Mladići su u periodu adolescencije skloniji buntovničkom ponašanju, te prekomjerno korišćenje alkohola u ovom uzrastu može biti izraz bunta.

Kada je u pitanju korišćenje ilegalnih psihoaktivnih supstanci, ESPAD istraživanjem se došlo do podatka da je prosječan procenat adolescenata koji su imali iskustvo sa ovim materijama 18% (21% za mladiće i 15% za djevojke), što je znatno više u odnosu na naše istraživanje (4%) [8]. Gotovo sve zemlje bivše Jugoslavije imaju prosjeke manje od navedenih, izuzev Slovenije u kojoj su procenti korišćenja ilegalnih psihoaktivnih supstanci znatno veći od prosjeka i za mladiće i za djevojke [8]. Uzroke učestalije upotrebe droga kod adolescenata muškog pola treba potražiti u sklonosti problematičnom ponašanju, čime obezbjeđuju samopotvrđivanje i ugled u vršnjačkoj grupi. Djevojke su u ovom uzrastu okrenute svom unutrašnjem svijetu i na drugačije načine grade samopoštovanje i ugled u društvu [12]. Evropski centar za praćenje droga i zavisnosti o drogama u svom istraživanju zloupotrebe sredstava zavisnosti među učenicima u 36 evropskih zemalja, došao je do podataka da je oko 16% anketiranih adolescenata u periodu od 1995. do 2011. godine izjavilo da koristi marihuanu ili hašiš (mladići 20%, djevojke 14%). Iznad prosjeka su

Slovenija sa 22% i Hrvatska sa 17%. Čak 3% adolescenata je probalo marihuanu prije 13. godine života. Ovakav prosjek je zabilježen i u Hrvatskoj dok je u Sloveniji nešto viši i iznosi 4% [8]. Istraživanje upotrebe ilegalnih psihoaktivnih sredstava među adolescenatima u Americi pokazuje da je 39% ispitanih koristilo marihuanu, i to 8% prije 13. godine. Halucinogene droge koristilo je 6% mladih, kokain i ekstazi 5%, heroin 2% [9]. Istraživanje u Iranu pokazalo je da opijum i marihuanu koristi 3%, a ekstazi 6% mladih [11], dok je u Indiji taj procenat nešto niži i iznosi 2% [10].

Zaključak

Prikazani rezultati pokazuju povezanost ispitivanih socio-demografskih varijabli sa upotrebom psihoaktivnih sredstava u adolescenciji. Pol i mjesto stalnog boravka su povezani sa upotrebom alkohola i droga, a u prilog tome govore podaci da su adolescenti muškog pola i adolescenti iz gradske sredine skloniji upotrebi ovih sredstava. Uzrast je povezan sa upotrebom sve tri vrste psihoaktivnih sredstava – stariji adolescenti su skloniji upotrebi cigareta i alkohola, dok su mlađi adolescenti u neznatno većem procentu iskazali sklonost ka upotrebi droga.

Riječ je o rasprostranjenom fenomenu, kako kod nas tako i u svijetu, te se ispitivanje faktora koji doprinose ovakvom ponašanju mladih čine prijeko potrebnim, kako bi se na najadekvatniji način mogli kreirati odgovarajući preventivni programi. Edukacija mladih o štetnosti psihoaktivnih supstanci trebalo bi da se provodi u ranoj školskoj dobi, dok djeca još nisu imala kontakt sa ovim supstancama. Istovremeno bi trebalo raditi i na edukaciji roditelja i nastavnika. Upotreba psihoaktivnih supstanci među adolescentima je uvijek aktuelan problem i izazov na koji društvo u kojem živimo treba odgovoriti.

Autori izjavljuju da nemaju sukob interesa.
The authors declare no conflicts of interest.

Literatura

1. Marić M. Društveni kontekst, ličnost i upotreba ilegalnih psihoaktivnih supstanci u adolescenciji. *Sociologija* 2013;55(1):141–54.
2. Mandić-Gajić G. Psihoaktivne supstancije i mladi - da li smo svesni stvarne opasnosti? *Vojnosanit Pregl* 2008;65(6):421–23.
3. Despotović M, Despotović M, Đukić-Dejanović S, Janković S, Ilić B, Arsić S, Talevska V. Zloupotreba psihoaktivnih supstanci među adolecentima. *PONS - medicinski časopis* 2013;10(4):146–56.
4. Jha P, Peto R. Global effects of smoking, of quitting, and of taxing tobacco. *N Engl J Med* 2014;370:60–8.
5. World Health Organization. Global status report on alcohol and health 2014. http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/en/ Accessed August 30, 2017
6. United Nations Office on Drugs and Crime, World Drug Report 2014 (United Nations publication, Sales No. E.14.XI.7). https://www.unodc.org/documents/wdr2014/World_Drug_Report_2014_web.pdf Accessed August 30, 2017
7. Marić M. Činioci upotrebe psihoaktivnih supstanci u adolescenciji. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 2011.
8. Hibell B, Guttormsson U, Ahlström S, Balakireva O, Bjarnason T, Kokkevi A, et al. The 2011 ESPAD report: substance use among students in 36 European countries, Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, Stockholm, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Council of Europe, Cooperation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group), 2012. http://www.can.se/contentassets/8d8cb78bbd28493b9030c65c598e3301/the_2011_espad_report_full.pdf Accessed August 30, 2017.
9. Kann L, McManus T, Harris WA, Shanklin SL, Flint KH, Hawkins J, et al. Youth Risk Behavior Surveillance – United States, 2015. *MMWR Surveill Summ* 2016;65(6):1–174.
10. Baheiraei A, Hamzehgardeshi Z, Mohammadi MR, Nedjat S, Mohammadi E. Alcohol and drug use prevalence and factors associated with the experience of alcohol use in Iranian adolescents. *Iran Red Crescent Med J* 2013;15(3): 212–17.
11. Mukhopadhyay DK, Mukhopadhyay S, Sinhababu A, Biswas AB. Are the adolescent behaviors too risky? A school-based study in a district of West Bengal, India. *J Trop Pediatr* 2012;58(6):496–500.
12. Wenar C. Razvojna psihopatologija i psihijatrija - od dojenačke dobi do adolescencije. Jastrebarsko: Naklada Slap; 2003.

Use of psychoactive substances in adolescence

Daniela Telebak¹, Sanja Sibinčić², Nenad V. Babić³, Nenad Lučić⁴

¹Health Insurance Fund of the Republic of Srpska, Banja Luka, The Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

²Healthcare facility „Medico – S“, Banja Luka, The Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

³Faculty of Medicine Banja Luka, University of Banja Luka, Banja Luka, The Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

⁴Clinic of Obstetrics and Gynecology, Banja Luka, University Clinical Center of The Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

Introduction. The period of adolescence is considered to be the phase of highest risk for the use of psychoactive substances such as tobacco, alcohol and narcotics. A large number of studies conveyed so far have indicated the steady increase in the use of these substances among adolescents.

Methods. The research was designed as a cross-sectional study, including 2635 high school adolescents from eight regions of the Republic of Srpska. The data on adolescents' habits were collected by an anonymous questionnaire. With the aim of determining the statistical significance of differences, χ^2 test and non-parametric Fischer's exact test were used.

Results. Gender and place of residence were associated with the use of alcohol and drugs. The percentage of young men who drank alcohol was significantly higher (74%) in comparison with young women (55%;

$p < 0.01$). Furthermore, there was significantly higher percentage of young men (7%) who used narcotics in comparison with young women (2%; $p < 0.01$). There was higher percentage of urban adolescents who consumed alcohol (64%) and used narcotics (5%) compared to rural adolescents, out of whom 58% drank alcohol ($p < 0.01$) and 3% used narcotics ($p < 0.05$). Age is associated with the use of all three types of psychoactive substances. Older adolescents, in comparison with the younger ones, were more likely to use cigarettes (27% vs. 18%; $p < 0.01$) and alcohol (68% vs. 62%; $p > 0.05$), while younger adolescents showed a tendency to use drugs in a slightly higher percentage than the older ones (4% vs. 3%; $p > 0.05$).

Conclusion. The obtained data show association between the examined socio-demographic variables and the use of psychoactive substances in adolescence.

Keywords: adolescence, tobacco, alcohol, psychoactive substances

Primljen – Received: 25/05/2017

Prihvaćen – Accepted: 14/09/2017